

Szutrély Katalin

A német dal egy- és többszólamú verziója

Témavezető: Dr. Komlós Katalin

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészet- és művelődés-történeti tudományok besorolású
doktori iskola

Budapest

2011

I. A kutatás előzményei

Tanulmányaim alatt, már középiskolás koromtól kezdve egyaránt érdekelt az a két terület, ahol az énekhang – az operairodalom mellett – főszerepet kap: a dal- és a kórusmuzsika. Ez a későbbiekben azt eredményezte, hogy a Budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola karvezetés tanszakával egy időben a szegedi tagozaton Énekszakra is jártam. Ez az évek óta tartó párhuzamos érdeklődés csúcsondott ki disszertációmban: olyan kompozíciókkal foglalkozom, amelyeket szerzőjük zongorakíséretes szólódalként és kórusműként is feldolgozott, az azonos szöveg mellett ugyanazt a zenei anyagot felhasználva. A művek iránt érzett személyes vonzalom mellett a témával foglalkozva arra a következtetésre jutottam, hogy a szakirodalom vagy a zongorakíséretes szólóének, vagy pedig a karirodalom szempontjából vizsgálja a kérdéses tárgykört, de adott rokon művek összehasonlítása nagyon ritka. Magyar nyelven hiánypótló a dolgozat, de talán még nemzetközi tekintetbe véve sem gyakori a két terület egyes darabjainak ilyen részletes, elemző összehasonlítása. A témához való kötődésemet erősíti, hogy aktív muzsikusként mindkét területen rendelkezem tapasztalattal.

Dolgozatom központi részét a romantikus dal- és kórusirodalom művei alkotják. A témához legközelebb álló írás Andrea Lindmayr-Brandl *Franz Schubert – Das fragmentarische Werk*¹ című könyve volt, mely számos hasznos információt tartalmaz, elsősorban a Goethe *Gesang der Geister über den Wassern* című versére írott Schubert-művekkel kapcsolatban. További fontos forrásnak bizonyult Ernst Hilmar *Hugo Wolf Enzyklopädie-*

¹ Andrea Lindmayr-Brandl: *Franz Schubert - Das fragmentarische Werk*. (Stuttgart: Franz Steiner Verlag Wiesbaden GmbH 2003).

je² és a Wolfgang Sandberger által szerkesztett *Brahms Handbuch*.³ Utóbbi különösen értékes adatgyűjtemény, mely – a szintén felmérhetetlen segítséget nyújtó – *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* című kiadvány szócikkeihez⁴ képest nyilvánvalóan jóval részletesebb, de egy esetben korrigált adatokkal is szolgál. Az említett könyvek magyar kiadásban nem jelentek meg.

Mindezek ismeretében, a zenetörténeti előzmények bemutatása után az általam legfontosabbnak ítélt műveket esettanulmányokban részletesen elemeztem.

II. Források

A Bécsi Stadt- und Landesbibliothek Zenei Gyűjteményének honlapján szkennelt formában megtekinthető, és az elemzések során nagy inspirációt és hasznot jelentett a korábban már említett Schubert mű megzenésítései közül a D484⁵ és D714-es⁶ változat kézírata. Továbbá rendkívül fontos tájékozódást nyújtottak a vizsgált darabok zeneszerzőinek levelezései: Schuberttől magyarul Gádor Ágnes gyűjteménye,⁷ eredeti nyelven Valentin,⁸ Brahmtól Altmann,⁹ Kalbeck,¹⁰ Krebs,¹¹ Litzmann¹² Wolfától

² Ernst Hilmar: *Hugo Wolf Enzyklopädie*. (Tutzing: Hans Schneider, 2007).

³ Wolfgang Sandberger: *Brahms Handbuch*. (Stuttgart und Weimar: Verlage J. B. Metzler und Kassel: Bärenreiter, 2009).

⁴ George S Bozarth és Walter Frisch: *Brahms, Johannes*. In <http://oxfordmusiconline.com> (Letöltve: 2011-03-11).

⁵ Wien, Stadt- und Landesbibliothek, Musiksammlung, MH 88.

⁶ Wien, Stadt- und Landesbibliothek, Musiksammlung, MH 15803.

⁷ Gádor Ágnes: *Franz Schubert levelei*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1978).

⁸ Valentin, Erich, szerk.: *Franz Schubert Briefe, Tagebuchnotizen, Gedichte*. (Zürich: Diogenes Verlag AG, 1997).

Grasberger,¹³ Hellmer,¹⁴ Hilmar és Obermaier,¹⁵ Nonvellier,¹⁶ illetve Werner¹⁷ szerkesztésében megjelent kötetek.

Külön élményt nyújtott 20. század előtt kiadott íráskor tanulmányozása: 1783-ból Carl Friedrich Cramer: *Magazin der Musik*,¹⁸ illetve 1826-ból Gottfried Wilhelm Fink: *Allgemeine musikalische Zeitung*¹⁹ folyóiratai, ezen kívül Michael Kelly *Reminiscences*²⁰ című emlékiratai. (A modern technika vívmányának köszönhetően a *Google Books* honlapján valamennyi megtalálható.)

A zenetudomány szakirodalmából irányadó és fontos olvasmány volt Gibbs szerkesztésében *The Cambridge Companion to Schubert*,²¹ Kravitt

⁹ Wilhelm Altman, szerk.: *Johannes Brahms im Briefwechsel mit Karl Reintaler, Max Bruch, Hermann Deiters, Friedr. Heimsoeth, Karl Reinecke, Ernst Rudorff, Bernhard und Luise Scholz*. (Berlin, 1912), III, XVI.

¹⁰ Max Kalbeck, szerk.: *Johannes Brahms. Briefe an Fritz Simrock*. Briefwechsel XII. Bd. 4. (Berlin, 1919).

¹¹ Carl Krebs, szerk.: *Johannes Brahms im Briefwechsel mit Philipp Spitta und Otto Dessoff*. (Berlin, 1920/22), XVI.

¹² Berthold Litzmann, szerk.: *Clara Schumann – Johannes Brahms, Briefe*. (Leipzig: Breitkopf und Härtel, 1927).

¹³ Franz Grasberger, szerk.: *Briefe an Melanie Köchert*. (Tutzing, 1964).

¹⁴ Edmund Hellmer, szerk.: *Hugo Wolfs Briefe an Emil Kauffmann*. (Leipzig: Fischer, 1903).

¹⁵ Ernst Hilmar és Walter Obermaier szerk.: *Briefe an Frieda Zerny*. (Wien: Musikwissenschaftliche Verlag, 1978).

¹⁶ Heinz Nonvellier, szerk.: *Briefe an Heinrich Potpeschnigg*. (Stuttgart: Union Deutsche Verlagsgesellschaft, 1923).

¹⁷ Heinrich Werner, szerk.: *Hugo Wolfs Briefe an Oskar Grohe*. (Berlin: Fischer, 1905).

¹⁸ Carl Friedrich Cramer: *Magazin der Musik*, I./634. (Hamburg, in der Musikalischen Niederlage, 1783).

¹⁹ Gottfried Wilhelm Fink: *Allgemeine musikalische Zeitung*, 28./4. (1826. január).

²⁰ Michael Kelly: *Reminiscences*. (London: Henry Colburn, 1826).

²¹ Christopher H. Gibbs, szerk.: *The Cambridge Companion to Schubert*. (Cambridge University Press, 1997).

Das Lied – Spiegel der Spätromantik,²² Parsons szerkesztésében *The Cambridge Companion to the Lied*,²³ és Schmierer *Geschichte des Liedes*²⁴ című könyve. A kórusirodalomnak kiváló összesítő kézikönyve a Gebhard által szerkesztett *Harenberg Chormusikführer*.²⁵

Emellett, az előző könyvektől eltérő stílusú, de mindenképpen hatalmas tapasztalat felhalmozásának írásos összefoglalása Dietrich Fischer-Dieskau összes, a témához kapcsolódó könyve.

III. Módszer

A kiindulási pont Hugo Wolf Mörike versére írott *Der Feuerreiter* című dala és kórusműve volt. Ez a két rendkívül drámai, és mindkét formájában megragadó kompozíció késztetett arra, hogy hasonló jellegű művek után kutassak és összehasonlítsam a különböző megzenésítéseket.

Első lépésként – mely hosszú időt vett igénybe – összegyűjtöttem azokat a műveket és kottákat, melyek a válogatás alapkritériumainak megfeleltek: azaz egy zeneszerző feldolgozásai, egyazon vers és zenei anyag zongorakíséretes dal és kórusmű formájában, tehát legalább kettő vagy több változat ugyanabból a zenei anyagból.

Miután a dalirodalom virágkora a romantika időszakára esett, hamar világossá vált, kik azok a zeneszerzők, akiknek alkotásait

²² Edward F Kravitt.: *Das Lied – Spiegel der Spätromantik*. (Hildesheim: Georg Olms Verlag AG, 2004).

²³ James Parsons, szerk.: *The Cambridge Companion to the Lied*. (Cambridge University Press, 2004).

²⁴ Elisabeth Schmierer: *Geschichte des Liedes*. (Laaber-Verlag, 2007).

²⁵ Hans Gebhard, szerk.: *Harenberg Chormusikführer*. (Dortmund: Harenberg, 2001).

esettanulmányként analizálni szeretném: Schubert, Brahms és a már említett Wolf.

Ez a metódus követi Lindmayr-Brandl elemzési munkamódszerét, de a párhuzamba állítható – azonos verset és dallamot felhasználó – esetenként több változatot a zenei matéria tekintetében részletesebben vizsgáltam. Szükségesnek találtam továbbá áttekinteni a romantikus zeneművek zenetörténeti előzményeit, illetve röviden kitértem a 20. századi magyar vonatkozásokra is.

IV. Eredmények

Dolgozatom I. fejezetében az európai előzményeket mutatom be: minden tárgyalt zeneszerzőtől egy-egy kompozíciót kiemelve, a témához kapcsolódó legkorábbi Dowland-művektől kezdve, Purcell, Linley, Monteverdi és Händel alkotásait említtem meg.

A II. fejezetben az előzmények vizsgálata német nyelvterületre szűkül. Ebben a részben idézem egy korábbi fordításomat a *Grove* lexikonnak a korál történetével foglalkozó szócikkeiből, mely a témához kapcsolódik, és miután magyar nyelven nem jelent még hasonló összegző fordítás, ezért hiánypótló lehet. A korálkantáta műfajának szemléltetésére a többi, említett komponistához képest kevésbé ismert zeneszerző, Franz Tunder egy művét elemzem, melyhez hasonló analízist magyar nyelven szintén nem találtam. A zenetörténeti bevezetés Haydn áttételesen kapcsolódó műveivel ér véget.

Disszertációm javát a III. fejezetben található, a romantikus dalirodalom három óriása idevonatkozó, általam kiválasztott műveinek és változataiknak esettanulmányai teszik ki: Schubert – *Gesang der Geister über den Wassern*, Brahms – *Da unten im Tale* és *Schwesterlein*,

Schwesterlein a 33 *Deutsche Volkslieder* WoO 33-ból, illetve Wolf – *Der Feuerreiter*.

A három zeneszerzőtől kiválasztott – és variánsaik összehasonlításában részletesen tárgyalt – művek egymástól tökéletesen eltérő világokat tárnak elénk. Felvillantják a kórusmuzsika különböző, izgalmas apparátusokat felvonultató, sokszínű oldalait, kezdve Brahms látszólag egyszerű, mégis hallatlan mélységű *Deutsche Volkslieder* feldolgozásaitól, Schubert nyolcszólamú férfikaron megszólaló, mélyvonósokkal kísért, különleges hangzású remekművén át Wolf drámai balladájáig.

Dolgozatom IV. fejezetében a disszertációm témájához kapcsolódó, kutatásaim során talált darabok és verziók listáját összegzem: ilyen jellegű felsorolást a szakirodalomban nem találtam.

V. A szerző az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó koncertjeinek jegyzéke

Karnagyként:

2006. máj. 6. Városmajori Jézus Szíve Plébánia, a Purcell Kórus tagjai. Mendelssohn: *Jauchzet dem Herrn alle Welt, Richtet mich, Gott, Mein Gott, warum hast du mich verlassen*; Bach: *Jesu, meine Freude*

2006. dec. 17. Régi Zeneakadémia, PKt. Schumann: *Romanzen und Balladen* Op. 67, 75.

2008. máj. 25. Budavári Önkormányzat Aulája, a Purcell Kórus tagjai. Schubert: *An die Sonne, Ständchen, Gondelfahrer, Des Tages Weihe*; Brahms: *Lieblieder-Walzer*

Énekes szólistaként:

1999. máj. 16. Óbudai Társaskör, Alszászy Gábor. Brahms: *Zigeunerlieder*

2003. máj. 16. MTA Tudósklub, Tóth Ágnes. Brahms: Válogatás a *Deutsche Volkslieder* WoO33-ból, Schumann: *Frauenliebe und Leben*; Kodály: Válogatás Kodály *Magyar Népzene* című kötetéből

2003. aug. 3. Kodály Művészeti Fesztivál, Kecskemét, Ref. Újkollégium, Hajdu Roland. Válogatás Kodály *Magyar Népzene* című kötetéből

2006. márc. 12. Budavári Önkormányzat Aulája, Fajger Orsolya. Schubert: *Die Forelle, Im Frühling, Seligkeit*; Brahms: *Die Mainacht, Bei dir sind meine Gedanken, Feldeinsamkeit, Meine Liebe ist grün*; Wolf: Válogatás az *Italienisches Liederbuch*-ból

2006. jún. 9. Óbudai Társaskör, Balogh József. Schumann: *Frauenliebe und Leben*

2006. nov. 19. Budavári Önkormányzat Aulája, Vashegyi György. Haydn: *Mehrstimmige Gesänge*

2007. jan. 27, 28. Bécs, Palais Niederösterreich, Malcolm Bilson. Haydn: *Mehrstimmige Gesänge*

2008. okt. 31. MTA Díszterem, Purcell Kórus, Orfeo Zenekar, Vashegyi György, Bach-kantáták BWV 22, 118, 105, 20

2010. március 17. MUPA Nagyterem, Purcell Kórus, Orfeo Zenekar, Vashegyi György, Bach: *János-passió* BWV 245

2011. márc. 5. MTA Díszterem, Purcell Kórus, Orfeo Zenekar, Vashegyi György, Bach-kantáták BWV 107, 94, 113, 101

Kórusénekesként:

2006 óta rendszeresen fellépek a Purcell Kórus tagjaként, az azóta velük énekelt műsorok jelentős része kapcsolódott dolgozatom témájához (bővebb információ: www.orfeo.hu)